

UDK 342.56(497.4)"1941/1945"
Prejeto: 26. 9. 2005

Sodišča med nemško okupacijo Spodnje Štajerske (1941–1945)

METKA BUKOŠEK

mag., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska cesta 1, SI-3000 Celje,
el. pošta: metka.bukosek@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Ob okupaciji slovenskega ozemlja so nemške okupacijske sile med drugim posegle tudi na področje pravosodja. Razpustile in zaprle so stara jugoslovanska sodišča in vpeljale svoj pravosodni sistem. Spremembe so doletele tako Štajersko kot tudi Gorenjsko in Koroško. Ob zasedbi Ljubljanske pokrajine po kapitulaciji Italije se niso spuščali v spremembe pravosodnega sistema na tem področju. Pričujoči dokument govori o uvedbi nemškega okupacijskega sistema na t. i. spodnjem Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE: Spodnja Štajerska, sodna organizacija, sodišče, pravosodje, okupacijski sistemi

ABSTRACT

THE COURTS DURING THE GERMAN OCCUPATION OF LOWER STYRIA (1941–1945)

During the occupation of the Slovene territory, the German occupation forces intervened among other spheres, in the sphere of jurisdiction too. They dissolved and closed the old Yugoslav courts and introduced their own jurisdictional system. The changes involved Styria, as well as the Upper Carniola and Carinthia. During the occupation of the province of Ljubljana after the surrender of Italy, they did not engage in any changes of the jurisdictional system in that region. The present document brings evidence concerning the introduction of the German occupation system in the so-called Lower Styria.

KEY WORDS: Lower Styria, judicial organization, court, jurisdiction, occupation systems

Dokument, ki ga objavljam v tem poglavju, prikazuje sliko civilnopravne ureditve okupacijskih sodišč. V opombah se opiram na razpravo dr. Toneta Ferenc z naslovom Sodstvo pod okupacijo 1941–1945,¹ kjer je poudarek predvsem na kazenskem in ne toliko na civilnem pravu, kot ga opisuje predstavljen dokument. Dokument in

razprava se dopolnjujeta, kar opozarjam v opombah.

Čeprav po oznaki sodi med dokumente sodnega gradiva, se je dokument nahajal med spisi upravnega organa. Nastal je leta 1945 izpod peresa neznanega sodnika bivšega okrajnega sodišča v Celju. Ker zelo objektivno prikazuje organizacijo okupacijskega sodstva na Štajerskem, je objavljen v celoti, z vsemi vsebinskimi in pravopisnimi napakami.

¹ Tone Ferenc, Sodstvo pod okupacijo 1941–1945, Pravo-zgodovina-arhivi, Arhiv Republike Slovenije 2000.

Organizacija in delovanje nemške sodne uprave v dobi okupacije Spodnje Štajerske

Po zasedbi Spodnještajerske je okupator ustanovil vsako sodno poslovanje s tem, da je uradne prostore zasedel ali zapečatil, sodno osebje pa bodisi pozaprl, izselil ali na drug način izločil. Šele z odredbo šefa civilne uprave z dne 3. junij 1941 je bil postavljen pri šefu civilne uprave pooblaščenec za izvedbo posameznih pravo varujočih ukrepov (Beauftragte für die Durchführung einzelner rechtssichern der Massnahmen).² Nato so bili poslani na sedeže prejšnjih sodišč okupatorjevi sodni pisarniški uradniki, ki so odprli prejšnje sodne pisarne in so začeli poslovati kot takozvani "Urad za izvedbo posamičnih pravo varujočih ukrepov" (Dienststelle für die Durchführung einzelner rechtssichernder Massnahmen).³ Njih delokrog je bil poleg ureditve in priprave predpogojev za redno poslovanje v glavnem v dajanju zemljiškoknjižnih pojasnil, v izvršitvi zaznamb izrečenih zaplemb in vknjižb prenosov lastninskih pravic na zaplenjenih nepremičninah.⁴

Z naredbo z dne 23. marec 1942 so bila izdana navodila za začasno ureditev civilnega pravosodja⁵ in je bil postavljen pri šefu civilne uprave pooblaščenec za civilno pravosodstvo (Beauftragter für die Zivilrechtspflege) s sedežem v Mariboru.⁶ Z odredbo tega pooblaščenca

je bilo 1. aprila 1942 na vsem ozemlju Spodnještajerske vzpostavljeno civilno pravosodstvo v pravnih, nespornih, izvršilnih, deloma tudi v zemljiškoknjižnih zadevah. Z istočasno izdanimi službenimi navodili pooblaščenca so bili oživotvorjeni na sedežih vsakega izmed prejšnjih jugoslovanskih okrajnih sodišč takozvani "uradi pooblaščenca za civilno pravosodje (Dienststelle des Beauftragten für die Zivilrechtspflege) v katerih so odločali o vseh spornih zadevah na prvi stopnji za sodniško službo usposobljeni uradniki (sodniki). Za odločanje na prvi stopnji o tožbah na ločitev, razvezo in razveljavljenje zakonov in o predlogih za proglasitev mrtvim in za amortizacijo listin je bil pristojen izključno urad (Dienststelle) v Mariboru. Pri pooblaščenca v Mariboru pa je bil ustanovljen oddelek za pravna sredstva (Rechtsmittelstelle), ki je na drugi stopnji po za sodniško službo usposobljenem uradniku s pritegnitvijo enako usposobljenega posvetovalca. Kot veljavno materialno in procesno pravo je bilo proglašeno tozadevno v Štajerski veljavno pravo to je praktično takrat še v Avstriji veljavno pravo.

Z odredbo gori omenjenega pooblaščenca z dne 15. marca 1943 so bili posli civilnega pravosodja s 1. aprilom 1943 razširjeni še na izvršilni postopek na nepremičnine, na vse zemljiškoknjižne zadeve, na menične in čekovne stvari, ter na konkurzne in poravnalne zadeve. Z nadaljnjo odredbo z dne 26. marca 1943 o nadaljnji izgraditvi sodne organizacije in sodstva na Spodnještajerskem je bilo z 1. aprilom 1943 na Spodnještajerskem ustanovljenih deset sodišč, od teh na področju nekdanjega okrožnega sodišča v Celju sodišča:

- v Celju, s predvideno podružnico (Zweigstelle) v Laškem
- v Šmarju pri Jelšah (s podružnico v Rogatcu)
- v Brežicah (s podružnicami v Krškem, Sevnici in Kozjem)
- v Šoštanju (s podružnico v Gornjem Gradu)
- v Trbovljah (s podružnico v Radečah)
- v Slovenj Gradcu s podružnico v Marenbergu⁷ iz področja prejšnjega okrožnega sodišča v Mariboru
- v Konjicah pa je bila ustanovljena podružnica sodišča v Slovenski Bistrici.⁸

² Veordnungs und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 24/1941, Anordnung über die Bestellung eines Beauftragten für die Durchführung einzelner rechtssichernder Massnahmen, 3. 6. 1941.

³ Dr. Amlacher je poslal na sedeže bivših jugoslovanskih okrajnih sodišč svoje pooblaščenca za izvajanje pravovarstvenih ukrepov, pristojnih le za odločanje v civilnopravnih zadevah, vendar ne v vseh. V Celju je bil to Johann Heller, Kozjem Eugen Felle, Ormožu Ferdinand Kölbl, na Vranskem August Tschiedl, v Konjicah Heribert Promitzer, Krškem Richard Sauer, Sevnici Anton Chuss, pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah Johann Eder, v Ljutomeru Matthäus Feldhofer, Mariboru Anton Puttner, v Marenbergu Erwin Gruchol, Šmarju pri Jelšah Wilhelm Osimitsch, Gornjem Gradu Alfred Lösel, Gornji Radgoni Josef Grunder, na Ptuju Viktor Schober, v Brežicah Hubert Bogler, Rogatcu Franc Judmaier, Radečah Rudolf Rathei, Šoštanju Johann Krainz, Laškem Franz Strobl, Slovenski Bistrici Leo Türk in v Slovenj Gradcu Johann Hainbach.

⁴ Poleg tega so skrbeli za izvedbo še drugih zemljiškoknjižnih vpisov na temelju naredb šefa civilne uprave, opravljanje overovitev, imenovanje skrbnikov, zavarovanje varovančevega premoženja, nujni pravovarstveni ukrepi po dedovanju.

⁵ Kazenske zadeve je urejal esesovski polkovnik Otto Lurker. Njegov urad je zajemal tajno državno policijo (gestapo), kriminalistično policijo, varnostno službo in preselitveni štab ter kazenski oddelek. Zadnji je bil pristojen le za obravnavo večine nepolitičnih kazenskih zadev, ki so po teži hudodelstva presegala prekrške in prestopke, ki so jih kmalu obravnavali upravni organi. Vodja kazenskega oddelka je bil dr. Karl Swoboda.

⁶ Dr. Uiberreither je pooblastil dr. Amlacherja (odslej poobla-

ščenca za civilno pravosodje), da določi čas, ko začne veljati civilno pravo in se začno ali nadaljujejo postopki, ki so se začeli že v dobi Kraljevine Jugoslavije in so se z okupacijo prekinile.

⁷ Radlje.

⁸ Ostala sodišča so bila še:

- Ljutomer s podružnico v Gornji Radgoni
- Mariboru
- na Ptuju, s podružnicama v Ormožu in pri Sv. Lenartu v Slovenskih Goricah
- Slovenski Bistrici s podružnico v Konjicah

V področje sodišča v Celju so spadale sledeče občine: Sv. Jurij ob južni železnici, Petrovče, Dobrna, Škofja vas, Celje, Vransko, Vojnik, Pirešica, Nova cerkev, Sv. Jurij ob Taboru, Sv. Pavel, Šmartno v Rožni Dolini, Žalec, Slivnica pri Celju, Teharje.

V področje podružnice v Laškem občini Laško in Rimske Toplice.

V področje podružnice v Rogatcu občini Rogatec in Rogaška Slatina.

V področje sodišča v Brežicah so spadale občine: Kapele, Artiče, Dobova, Pišece, Brežice, Velika dolina, Bizeljsko in Sromlje.

V področje podružnice Krško občine: Raka, Senuše, Studenec, Gotenica, Veliki trn, Krško, Leskovec, Sv. Lovrenc, Bučka in Pleterje.

V področje podružnice Sevnica občine Zabu-kovje, Bučka, Planina, Sevnica, Rajhenburg, Raštanj, Tržišče, Boštanj, Blanca

V področje podružnice Kozje občine: Kozje, Polje, Podsreda, in Sv. Peter in Pilštanj.

V področje sodišča v Šoštanju so spadale občine: Braslovče, Polzela, Šmartno ob Paki, Mozirje, Šoštanj in Velenje.

V področje podružnice v Gornjem Gradu občine: Ljubno, Luče, Gornji grad in Rečica.

V področje sodišča v Trbovljah občine: Zagorje, Hrastnik in Trbovlje.

V področje podružnice v Radečah občine: Hotemeš, Jurkloster, Št. Janž, Kum, Radeče in Zidani most.

Pripominja se, da je ostal sedež sodišča v Trbovljah radi pomanjkanja uradnega poslopja do konca okupacije v Laškem.

V področje sodišča v Slovenj Gradcu so spadale občine: Sv. Martin pri Slovenj Gradcu, Pameče, Mislinje, Podgorje in Slovenj Gradec.

V področje podružnice v Konjicah občine: Konjice, Oplotnica, Zreče, Sv. Duh, Prihova in Vitanje.

Vsa navedena sodišča in podružnice so bila podrejena prej navedenemu pooblaščenцу za pravosodje v Mariboru in so odločala kot prvo-stopna sodišča.

Z naredbo šefa civilne uprave z dne 14. aprila 1943 je bilo preneseno s tem dnem na omenjena sodišča sodstvo o kriminalnih kazenskih zadevah, katere je do takrat obravnaval kazenski oddelek pri poveljniku varstvene policije in varnostne službe na Spodnještajerskem. S službenimi navodili z dne 14. aprila 1943 so bili pozvani za sodstvo v kriminalnih kazenskih stvareh sodniki poedinci, kazenska komora (Strafkammer) in oddelek za pravne leke (Rechtsmittelstelle) pri pooblaščenцу za pravosodje v Mariboru. Za zasledovanje kaznivih dejanj je bil pozvan takozvani obtožbeni urad (Anklagebehörde) pri pooblaščenцу za pravosodje. Kazenska komora je imela svoj sedež v Mariboru in je odločala v sestavu treh sodnikov. Sodniki poedinci, predsednik in vsaj en prisednik kazenske komore, ka-

kor tudi referenti pri obtožbenem uradu so morali biti za sodniško službo usposobljeni. Oddelek za pravna sredstva je odločal v zasedbi dveh poklicnih sodnikov kojih eden je imel le posvetovalni glas.⁹

Opisana sodna organizacija se ni obnesla, ker ni nudila prebivalstvu one pravne zaščite, ki jo je bilo vajeno od jugoslovanskih sodišč. Vodilni uradniki: sodniki kakor tudi pisarniški uradniki niso bili večji slovenskega jezika, ter so se morali posluževati tolmačev. Razen tega večina njih ni bila stalno nameščena, marveč le začasno dodeljena, ter se je osebje pogosto menjavalo. Njih glavna funkcija je bila političnega značaja, ter so se udeleževali kot vodilni funkcionarji v organizacijah Štajerske domovinske zveze in v njenih oboroženih formacijah. Prebivalstvo vsled tega ni imelo zaupanja do sodišč. V glavnem so iskali odpomoči v varstvenih in zapuščinskih zadevah, a tudi v zadnjih je ljudstvo želelo, da se zapuščinske razprave odgode do konca vojne.

Zemljiškoknjižne zadeve so bile skrčene na minimum, ker je bil promet z nepremičninami zabranjen. V glavnem je obstojalo delo v zemljiški knjigi v izgotavljanju zemljiškoknjižnih izvlečkov ter vpisih nanašajočih se na zaplembe nepremičnin prebivalstva, ki je bilo izseljeno ali preseljeno, ali ki je sicer sodelovalo v osvobodilnem pokretu. Tudi sodstvo v spornih zadevah je bilo skrčeno na minimum, ker je bilo z ozirom na vojne dogodke prepuščeno sodnikom da po lastnem prevdanku odločajo, katere zadeve je obravnavati kot nujne, katere pa do konca vojne prekiniti.

Iz navedenih razlogov, kakor tudi vsled po letu 1944 za okupatorja neugodno se razvijajočih vojnih dogodkov, ter vsled ojačenja dejavnosti partizanskih odredov je bilo delovanje okupatorskih sodišč postopoma omejeno in deloma sploh ustavljeno. Tako je bila sodna podružnica v Gornjem gradu vsled zasedbe Gornje Savinske doline po partizanih izločena. V avgustu 1944 je pooblaščenec za pravosodje naročil priprave za opustitev sodišča v Šmarju in njegove podružnice v Rogatcu, ter njih spremembo v podružnici sodišča v Celju, kar se je pozneje dejansko tudi zgodilo.

V oktobru 1944 je bil odrejen prenos večine sodnih poslov od sodišč v Šoštanju k sodišču v Celju, kamor je bila prepeljana tudi zemljiška

⁹ Dr. Amlacher je izdal 14. aprila 1943 službena navodila za postopek pri obravnavah kazenskih zadev na sodiščih. Organizacijsko je za obravnavo kazenskih zadev določil tri organe:

- sodnika posameznika, ki je sodil v zadevah z odvzemanjem prostosti do petih let, denarno kaznijo v neomejeni višini in zaplembo
- kazensko zbornico v Mariboru, ki je sodila s tremi sodniki, proti njihovim sodbam pa ni bila možna pritožba
- urad za pravna sredstva pri pooblaščenцу za pravosodje, ki je odločal o pritožbah proti sodbam sodnika-posameznika.

knjiga z zbirko listin in vsi kazenski spisi. V Šoštanju je ostal en pisarniški nameščeneec radi sprejemanja vlog, vse ostale posle pa naj bi vršili sodniki in sodni uradniki celjskega sodišča po potrebi na uradnih dnevih v Šoštanju.

Nadaljni ukrepi okupatorske oblasti glede opustitve posameznih drugih na območju okrožnega sodišča poslujočih sodišč iz tusodno ostavljenih okupatorskih spisov niso razvidni. Vsled tega tozadevno poročilo ni mogoče.

Tudi opisana teritorialna razdelitev sodnih področij ni bila posrečena. Popolna ukinitve posameznih prejšnjih sodišč, odnosno njih spremembe v podružnice je občutno omajala zaupanje prebivalstva do sodišč kakor tudi njihov ugled. Kajti že poslovanje sodišč samih je bil omočno omejeno, poslovanje podružnic pa še celo. Večinoma so bile zasedene le po enem pisarniškem uradniku, ki došlim strankam v večini

primerov ni mogel dati zaželenih pojasnil in so morale stranke vsled tega iskali pojasnil in od-pomoči na sedežih v mnogih primerih zelo oddaljenih sodišč samih.

Sodišča so sicer uvedla perijodične uradne dneve na sedežih podružnic sodišč, poslovalo pa se je takrat v glavnem le nespornih (Varstvenih in zapuščinskih) zadevah. Sodišče v Šoštanju je imelo mesečno po en uradni dan v Gornjem gradu in Mozirju. Sodišče v Celju pa uradnih dni izven sedeža ni imelo. Pač pa je odpošiljalo v zapuščinskih zadevah sodna odposlanstva na domove zapustnikov radi popisa in cenitve imovine. Tako odpošiljanje odposlancev je bilo tudi pri sodišču v Šoštanju običajno. Vendar je bil v letu 1944 tudi ta način poslovanja znatno omejen radi ojačenega delovanja partizanskih edinic."